

Jasminka Zloković*

Obiteljska kohezija i pozitivna komunikacija u funkciji osnaživanja suvremene obitelji

Prinos istraživanju pedagoških aspekata odnosa u obitelji

UDK 159.913-055.51/7
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 20. 6. 2012.
Prihvaćeno: 20. 8. 2012.

Sažetak: *Adolescenti u životom razdoblju burnih psihofizičkih i socijalnih promjena iznimno su podložni vanjskim utjecajima vršnjaka i društvene okoline, umanjenom autoritetu roditelja i nastavnika te su pogodan „predmet” brojnih društvenih manipulacija. Kohezivna se ravnoteža obitelji narušava i potrebna je fleksibilnost u odnosima i vještinama komunikacije kako bi se uspostavila pozitivna atmosfera u obitelji. U optimalnom funkcioniranju obitelji nužno je i uspostavljanje ravnoteže kako bi se prebrodile stresne i konfliktno situacije. Rezultati multidisciplinarnih istraživanja pokazuju da međusobna povezanost, potpora, pozitivna obiteljska atmosfera, način i razina komunikacije u obitelji i širem društvenom okruženju mogu poticati, ali i osporavati te ograničavati razvoj ličnosti. U istraživanju koje smo proveli 2010. godine na uzorku 357 adolescenata (6. i 7. razr.) na 20 primarno selekcioniranih jedinica (osnovnih škola) rabljen je konceptualni okvir za mjerenje obiteljskog sistema funkcioniranja — Circumplex Model of Marital and Family Systems (Olson, Gorrall i sur., 2003.) u tri osnovne dimenzije: koheziji, fleksibilnosti, obliku i vještini komunikacije u obitelji. Rezultati pokazuju neuravnotežene obiteljske odnose — ekstremno visoku i krajnje nisku povezanost na skali obiteljske kohezivnosti. Visoki rezultati na emocionalnoj povezanosti mogu upozoravati na otežan razvoj buduće neovisnosti pojedinca, a niska povezanost na kaotične odnose u obitelji. I na skali za ispitivanje komunikacije roditelj – dijete pokazuju se također dvije ekstremne skupine ispitanika. Na jednoj strani nalaze se ispitanici čiji odgovori svjedoče o neprimjerenosti komunikaciji u obitelji, a na suprotnoj ispitanici koji sa svojim roditeljima komuniciraju na visokoj razini što je jedna od pretpostavki koja pridonosi kohezivnosti.*

Dobiveni rezultati doprinose pedagoškoj znanosti, posebice obiteljskoj pedagogiji kao i praksi te upućuju na potrebu longitudinalne primjene modela radi utvrđivanju razlika u vremenskim serijama. Ispitivanje predstavlja noviji pristup u izučavanju kompleksnosti obiteljskih odnosa.

Ključne riječi: *odnosi u obitelji, kohezija, komunikacija, obiteljsko funkcioniranje, obitelji i djeca u riziku, osnaživanje obitelji*

Jasminka Zlokovic*

Family Cohesion and Positive Communication in the Function of Strengthening the Contemporary Family

Contribution to the Research of Pedagogical Aspects of Family Relationships

UDC 159.913-055.5/.7
Original scientific article

Accepted: 20th June 2012
Confirmed: 20th August 2012

Summary: *Adolescents in a turbulent period of psycho-physical and social changes are extremely vulnerable to external influences of peers and social environment, as well as to reduced authority of parents and teachers, and, therefore, represent suitable "objects" of numerous social manipulations. Since the cohesive balance of family is disrupted, relationship flexibility and communication skills are required to establish a positive family atmosphere. For optimum family functioning it is necessary to establish balance in order to overcome stress and conflict situations. The results of multidisciplinary studies reveal that interconnection, support, family atmosphere, the manner and level of communication within a family and wider social environment may encourage, but also deny and limit personality development. In our study, conducted during 2010, on the sample of 357 adolescents (sixth and seventh grades) from 20 primary selected units (elementary schools) the conceptual framework of Circumplex Model of Marital and Family Systems (Olson, Gorrall et al., 2003) was used to measure family systems functioning over three basic dimensions: cohesion, flexibility, forms and skills of communication.*

The results have shown unbalanced family relationships — extremely high and extremely low correlation on the scale of family cohesiveness. High scores on emotional connection may indicate a difficult future development of an individual's independence, and low scores may show chaotic family relationships. Two extreme groups of respondents have been noticed on the scale for parent — child communication testing. On the one side, there were respondents whose answers indicate improper communication in families, and at the opposite end there were respondents who communicate with their parents at a high level, which is one of the assumptions that contribute to cohesion. These results contribute to pedagogical science, in particular family pedagogy, as well as to practice, suggesting the need for longitudinal application of the model with the aim to determining the difference in time series. This research represents a newer approach to the study of family relationships' complexity.

Key words: *family relationships, cohesion, communication, family functioning, families and children at risk, strengthening families*

1. Obitelj – „živi organizam“

Obitelj, kao specifična socijalna grupa i do sada jedinstven čimbenik razvoja pojedinca, u središtu je pozornosti različitih znanosti usmjerenih na proučavanje razvoja i funkcija obitelji, odnosa u obitelji, odgoja djece, budućnosti obitelji te na druga pitanja ključna za njezino bolje funkcioniranje. U suvremenim istraživanjima evidentan je multidisciplinarni pristup obitelji kao složenom socijalnom fenomenu kao i različitost u definiranju što ovisi o području koje se njome bavi, teorijskom pristupu kao i o društvenom kontekstu.

Neki autori polaze od stajališta o obitelji kao društvenoj instituciji (društveni zadaci obitelji, funkcije, socijalizacija, odgoj djece, Siegel, Senna, 1994., u: Zuković, 2012.: 43). Ona se često određuje kao društvena ili specifična socijalna grupa (McGoldich i Carter, 2003.). Murdock je smatra univerzalnom društvenom institucijom prisutnom u svim tipovima društva (Haralambos i Held, 1994.: 313-314). U tradicionalnim definicijama obitelj jest: „dvoje ili više osoba koje zajednički privređuju, dijele intimu i donose zajedničke životne odluke“ (Olson i DeFrain, 1994.: 9). Giddens je definira kao malu udruženu grupu usko povezanih osoba koje uspostavljaju međusobnu odgovornost i bliske emocionalne odnose (u: Rotenberg, 2001.: 23). Radi nadilaženja jednostranosti u „tradicionalnom“ poimanju obitelji koju s obzirom na biološku dimenziju čini nuklearna obitelj s oba roditelja ili je s obzirom na seksualno opredjeljenje isključivo heteroseksualna, suvremeni pristupi teže sveobuhvatnosti kako niti jedna obiteljska zajednica ne bi bila izuzeta, odbačena kao neprihvatljiva, marginalizirana ili stigmatizirana (Pašalić-Kreso, 2004., i dr.). Ovo znači da, osim tradicionalno „idealno-tipske“ nuklearne obitelji, treba uvažavati i postojanje drugih „netradicionalnih“ oblika obiteljskog života (samohrane majke prema vlastitoj odluci, kohabitacijske, binuklearne obitelji i sl.). K tome, posljednjih desetljeća očit je porast razvoda brakova pa valja istaknuti i postojanje tzv. „patchwork obitelji“ čiji su članovi osobe koje nisu u biološkom srodstvu, poput supružnika koji imaju djecu iz prethodnih brakova uz eventualno zajedničku djecu (Bernstein, 1990.). Unatoč postojanju različitih tipova obitelji, važnijima za razvoj djece smatraju se komunikacija i kohezija.

Od vremena moderne, obitelj se etablira kao mjesto ljubavi, tolerancije, uvažavanja osobnosti i individualnosti te poticanja njezinih članova. Ističu se kvalitativno različiti odnosi unutar obitelji koji podrazumijevaju suradnju, toleranciju, zajedništvo, osjećaje zasnovane na racionalnim i emocionalnim vezama (Milić, 2001.; Pašalić-Kreso, 2004.). Elkind (1995.) i Stacy (1993.) obitelj smatraju ideološkom i simboličkom tvorevinom određenom vrlo specifičnim emocionalnim odnosima koji u njoj vladaju pa ju je moguće shvaćati i kao primarnu emocionalnu i socijalnu zajednicu roditelja i njihove biološke i/ili posvojene djece (i ostalih

srodnika) koji zajedno obitavaju i na jedinstven način obnašaju svoje obiteljske funkcije (Ljubetić, 2007.: 5). Razgraničujući značenja obitelji i porodice, odnosno obitelji kao zajednice koja živi na jednome mjestu i može time podrazumijevati i dvogeneracijsku (nuklearnu) obitelj, ali i višegenarcijsku obiteljsku zajednicu krvnog ili adoptivnog srodstva, odnosno srodstva stečenog brakom, za obiteljske zajednice karakteristične su emocionalne veze ljubavi i pripadnosti, a ne rodbinske. Ističući važnost odnosa u obitelji, prema Perlman, postajemo humani i razvijamo se njegovanjem obiteljskih odnosa (Mickel, 1994.: 225).

U pedagoškoj literaturi najčešće je isticano shvaćanje koje obitelji pristupa sa stajališta odnosa koji vladaju u njezinu neposrednu okruženju – tradicionalna (patrijarhalno-autoritativni) i suvremena obitelj (egalitarno-demokratski odnosi). Svaku podjelu treba uzeti s oprezom jer obitelj s „čistom” tipologijom ne postoji kao što se i današnje dinamično vrijeme ne odriče „snova o zlatnim obiteljima iz prošlosti” (Zloković, 2007.:2). Ipak, usmjerenost „kolektivističkom“ tradicionalnom stilu života, autoritetu i ugledu „pater familiasa” slabe.

Suvremeno društvo snažno potiče potrebu za individualnom afirmacijom, natjecanjem i potvrđivanjem sposobnosti, osobnih ambicija i želja svakog pojedinca, što se odražava i na međusobno oslabjele interakcije u obitelji, slabljenje obiteljske kohezije, međusobno izbjegavanje, „nedostatak” zajedničkog vremena i sl. S obzirom na složene probleme s kojima se današnja obitelj suočava (porast ovisnosti, psihosomatskih bolesti, agresivnosti, nasilja, preuranjene seksualne aktivnosti i dr.), čini se da često na njih nije „spremna” budući da mnogi roditelji ne uspijevaju iznaći „prihvatljivu mjeru” odgovora na problem(e). Ovo stvara snažan „vakuum” u funkcioniranju i uspostavljanju pozitivnih odnosa obitelji, a posljedično konfliktne situacije nisu rijetke pojave. U nizu neminovnih promjena nastalih tijekom vremena i procesa „modernizacije” obitelji, izgleda da je obiteljski život shvaćen kao proces depatrijarlizacije i detradicionalizacije života, površnih i oslabjelih odnosa i slabljenje u izvršavanju roditeljskih funkcija koje žele ići u pravcu strukturne transformacije, kreiranja autonomnog prostora obitelji i uspostavljanja ravnopravnijih i egalitarnijih odnosa među spolovima i generacijama (Milić, 2010.). Raznolikost strukture, odnosa, funkcija, načina formiranja i opstojanja obitelji u odnosu na vanjske i unutarnje utjecaje implicira da je svaka obitelj jedinstvena i da bi u skladu s postmodernim stajalištima za svaku obitelj trebalo osmisliti jedinstvenu definiciju (J. Janković 2008.:15).

Prema tradicionalnim i suvremenim teorijama (historijsko-institucionalni, sociološki, strukturalno-funkcionalni, psihološki pristupi, razvojne teorije i dr.), slijedi da je obitelj „*živi organizam*” koji zbog složenih interakcijskih odnosa i utjecaja okoline tijekom vremena doživljava brojne mijene i zahtijeva prilagodbe „novim” interakcijama. Ekološka teorija jedno je od šire prihvaćenih humano-razvojnih polazišta prema kojem se svi članovi obitelji nalaze pred mnogim

izazovima koji proizlaze iz mikro i makrosocijalnog okruženja (Bronfenbrenner, 1986.: 5). Uspostavljanje interakcija s drugim sustavima ovisi o uspostavljanju unutarnjih odnosa u obitelji kao i o propusnosti obiteljskih „granica”, pri čemu se može govoriti o prostornoj, emocionalnoj i kognitivnoj propusnosti. Obiteljski život, iako je uvjetovan globalnim društvenim sustavom, ipak nije samo odraz ili prenošenje društvenih procesa. Organizacija takvog života ne ovisi samo o objektivnim uvjetima nego i o posebnim čimbenicima vezanim uz funkcioniranje obitelji. Funkcioniranje i odnosi u obitelji u složenoj su interakciji i s gospodarskim, odgojno-obrazovnim, političkim i drugim sustavima. U tim interakcijama nailazi se na mnoge poteškoće i (ne)snalaženja zbog kojih je realno očekivati profesionalnu savjetodavnu i pravodobnu pomoć (pedagoga, psihologa, socijalnih radnika, učitelja, odgojitelja, ravnatelja odgojno-obrazovnih ustanova i dr.) kako bi obitelj što učinkovitije funkcionirala i izvršavala svoje zadaće, ponajprije prema djeci. Osim često referiranog ekološkog ili sociokulturnog pristupa (Vygotski), valja istaknuti i ekokulturni pristup (Weisner) koji posebno značenje pridaje djelovanju kulturnog konteksta koji se odražava na pojedinca i obitelj kroz svakodnevne aktivnosti. Primjerice, roditelji djeci organiziraju dnevne aktivnosti te „nude” dnevni ritam (objedi, spavanje, šetnja, igra, interakcija s ključnim osobama, obrasci komunikacije, obiteljske vrijednosti, ciljevi obitelji i zajednice i sl.). Razlikuju se i dimenzije utjecaja obitelji na postavljene ciljeve i težnje djece (formiranje stavova o ulozi obitelji, obrazovanje, zaposlenje, moralna dimenzija, zdravlje, etnički identitet).

Uz uvažavanje stalne promjenjivosti obitelji kroz vrijeme i uz oprez u odnosu na futurološka istraživanja, obitelj je nenadoknadiv životni i odgojni čimbenik. K tome, činjenica je da danas nije pronađen odgovarajući „nadomjestak” obitelji kao i da je obitelj još uvijek s obzirom na njezin utjecaj tijekom životnog ciklusa prva i najvažnija socijalna sredina („škola života”) u kojoj dijete stječe prva znanja, vještine, sposobnosti i navike. Obitelj je iznimno moćna temeljna društvena grupa i jedna od najsnažnijih odgojnih sredina, čak i kada odnosi u njoj nisu na očekivano zadovoljavajućoj razini (Zloković 2007.). S obzirom na glavni opći cilj ovog rada, ne pretendiramo na širi teorijski prikaz obitelji nego upozoravamo na različitost tipova, struktura i funkcioniranja obitelji kao dinamičnog i živog sustava („organizma”).

Značaj obitelji za pojedinca i društvo implicira i potrebu različitih pristupa u empirijskim istraživanjima. Studije obiteljskih procesa odvijaju se posljednjih desetljeća kroz sve rafiniraniji metodološki pristup, u kojima se obitelj izučava kako pojedinačno, primjerice roditelj – dijete, tako i cjelovito uključujući njezinu interakciju s okolinom. Javljaju se različiti metodološki pristupi opažanja, intervjui, mjerenja kroz široki spektar varijabli. Istraživanja su najčešće transverzalnog okvirnog nacrtu, a longitudinalnih je vrlo malo. Tako

o postojanosti ili promjenama u funkcioniranju i interakcijama obitelji možemo površno govoriti. Dosadašnja istraživanja najčešće pomažu u određivanju intervencijskih mogućnosti, doprinoseći optimalnom funkcioniranju. Problemski promatrano, istraživanja su često usmjerena na ispitivanje: promjena u strukturi obitelji, problema „razdvojenih“ obitelji, obiteljskog nasilja, utjecaja traumatizacije na članove obitelji, roditeljskih kompetencija i sl.; kako bi se pronašle mogućnosti podizanja kvalitete obiteljskog života. U tom kontekstu, u ovome radu polazimo sa stajališta pitanja o obiteljskoj komunikaciji i koheziji radi poticanja daljnjih mogućnosti u osnaživanju obitelji, a time i pronalaženja konceptualnih modela u podizanju razine pozitivnih obiteljskih odnosa i zdravog razvoja djece. Ovaj je aspekt proučavanja obitelji u nas gotovo zanemaren. Činjenica je da međusobna povezanost, potpora, obiteljska atmosfera, način i razina komunikacije u obitelji i širem društvenom okruženju može poticati, ali i osporavati i ograničavati razvojčnosti.

Model koji smo u empirijskom istraživanju primijenili (Circumplex Model of Marital and Family Systems, Olson i sur., 2000., 1991., 1986.) nalazimo u širokom spektru suvremenih istraživanja, a smatra se uspješnim u nadilaženju mnogih različitosti društvenih i humanističkih znanosti te uvažava različitosti današnjih obitelji (Zabriskie i McCormick, 2001.). Povijesni korijeni, temeljni koncept, dimenzije modela i njegovo utemeljenje nalazi se u sistemskom pristupu. Autori su model kreirali radi nadilaženja ponekad i „dubokog“ jaza između teorije, istraživanja i prakse kao i nekih problema koji su uočeni. Model obuhvaća tri dimenzije funkcionalnosti obiteljskog sustava – kohezivnost, fleksibilnost i komunikaciju.

Obiteljska kohezivnost definira se kao emocionalna povezanost članova obitelji (emocionalne veze, granice, koalicije, vrijeme, prostor, prijatelji, donošenje odluka, zajednički interesi, rekreacija-razonoda). Istraživanje obiteljske kohezije usmjereno je na analizu načina na koji obiteljski sustavi balansiraju razdvojenost svojih članova nasuprot zajedništvu. Nakon analize više od pedeset koncepata, autori izdvajaju četiri razine kohezivnosti: razdvojenost (vrlo niska kohezivnost); odvojenost (niska do prosječna kohezivnost); povezanost (prosječna do visoka kohezivnost); umreženost (vrlo visoka kohezivnost). Za optimalno funkcioniranje obitelji najpoželjnijom se smatra centralna kohezivnost (odvojenost i povezanost) koja svjedoči o dobroj uravnoteženosti obiteljskog sustava. U ekstremnim razinama (razdvojenost i umreženost) vidljiva je neuravnoteženost obiteljskog sustava što podrazumijeva nedostatak samostalnosti ili pretjeranu otuđenost članova obitelji. Ekstremne ili neuravnotežene razine općenito se smatraju problematičnima za odnose u obitelji te imaju dugoročne posljedice (Olson, 2000.; Olson i Gorall, 2006.). U uravnoteženom području kohezije (odvojeni i povezani) članovi obitelji mogu iskusiti i uravnotežiti obje razine. Mogu istovremeno biti neovisni, ali i

vezani uz obitelj. Ako su razine kohezije vrlo visoke (umreženi sustavi), postoji previše suglasnosti u obitelji, a premalo neovisnosti i prostora individualizacije. U suprotnom slučaju (razdvojeni sustavi), članovi obitelji „rade samo ono što hoće”. Prisutna je vrlo ograničena razina privrženosti i obveza prema obitelji. Uravnoteženi bračni i obiteljski sustavi (odvojeni i povezani) skloni su boljem funkcioniranju tijekom životnog ciklusa. U obiteljima s prosječnom do visokom kohezivnosti (povezani tip obitelji) uočava se visoka emocionalna bliskost i međusobna odanost. Vrijeme koje provode zajedno važnije im je od vremena koje provode sami. Imaju različite, ali i zajedničke prijatelje. Zajednički interesi su im jednaki u nekim pojedinačnim aktivnostima (Olson, 2000., 1991., 1986.). Neuravnotežene razine kohezije pojavljuju se kao ekstremne ili vrlo niske (nepovezani) ili vrlo visoke (umreženi tip). Nepovezani ili razdvojeni tipovi obitelji često imaju ekstremnu emocionalnu odvojenost, a sukladno tome međusobno su malo povezani i postoji osobna razdvojenost i neovisnost. U obitelji često svatko radi isključivo „svoje” poslove, članovi preferiraju razdvojenost vremena, prostora, interesa te se ne mogu osloniti jedni na druge u vidu podrške ili rješavanja problema. S obzirom na umreženi tip, uočava se ekstremna razina emocionalne bliskosti i pretjerana razina odanosti. Posebno su ovisni jedni o drugima i međusobno reaktivni. Nedostaje osobne odvojenosti, a privatnog je prostora vrlo malo dopušteno. Energija pojedinca uglavnom se usmjerava prema obitelji i postoji samo nekoliko vanjskih prijatelja. Prema cirkumpleks modelu, ekstremne razine kohezije imaju tendenciju rizičnosti za članove obitelji i njihov razvoj tijekom životnog ciklusa. Iako je teško odrediti „uspješnu” razinu kohezivnosti ekstremne razine (posebno ako traju dulje vrijeme), smatraju se neželjenima i rizičnima.

Obiteljska *fleksibilnost* druga je dimenzija modela, kojom se pokušava ustanoviti je li obiteljski sustav fleksibilan i sposoban mijenjati se i prakticira li količinu promjene u vodstvu, odnosima s drugim ljudima, u ulogama koje svaki član obitelji ima ili promjene u postavljenim pravilima. Razine fleksibilnosti jesu: rigidna (vrlo niska), strukturirana (niska do umjerena), fleksibilna (umjerena do visoka) i kaotična (vrlo visoka). Najpoželjnijima se smatraju srednje razine koje pridonose dobrom funkcioniranju braka i obitelji, a rigidne i kaotične razine smatraju se najrizičnijima za obitelj ostavljajući posljedice i tijekom duljeg životnog razdoblja.

Obiteljska *komunikacija* kao treća dimenzija modela smatra se podupirućom dimenzijom obiteljske funkcionalnosti. Procjenjuje se u odnosu na činjenice koliko obitelj kao grupa posjeduje vještine slušanja, jasnoću govora, mogućnost praćenja kontinuiteta razgovora, uvažavanje i poštovanje drugih naspram isticanja sebe. Komunikacija se smatra ključnim čimbenikom koji obitelji omogućuje ostvariti kohezivnost i fleksibilnost. U mnogim ispitivanjima nalazi

se kako uravnoteženi, izbalansirani, sustavi imaju vrlo dobru komunikaciju u odnosu na neizbalansirane sustave (Gorall i sur., 2006.).

S tendencijom da se model za mjerenje obiteljskog sustava učini što učinkovitijim, Olson uvodi i trodimenzionalni cirkumpleks model. Radi testiranja pretpostavki modela, kreirani su instrumenti samoprocjene kao i skale za rangiranje (faces II i faces III). Zanimljivo je da studije u kojima su primijenjeni ovi instrumenti pokazuju da su dimenzije kohezivnosti i fleksibilnosti kurvilinearne, a ne prelinearne (Olson, 1991.). Pretpostavke koje se izvode iz osnovnog cirkumpleks modela jesu da obitelji s balansiranom (uravnoteženom) razinom kohezivnosti i fleksibilnosti primjerenije funkcioniraju od obitelji s ekstremnom ili neuravnoteženom razinom. Rezultati više od 250 studija u kojima se koristila faces skala obiteljske kohezivnosti i fleksibilnosti potvrdili su navedenu pretpostavku. Unatoč nekim kritikama i konceptijskim promjenama modela, zaključuje se da cirkumpleks model bračnih i obiteljskih sustava predstavlja značajan teorijski model s testiranim hipotezama, koji je dao značajan doprinos u tumačenju i razumijevanju obiteljskog sustava. Instrumenti za procjenu obiteljske funkcionalnosti proizašli iz ovog modela upotrebljavali su se u više od 12 000 istraživanja, što, među ostalim, osigurava i određenu mogućnost komparativnih studija. Model za koji se smatra da poštuje različitosti obitelji i činjenice o obitelji kao dinamičnom sustavu testiran je i primijenjen u mnogim zemljama, a u nas je dugo bio gotovo i nepoznat.

2. Metodologija

2.1. Problem i cilj istraživanja

Adolescenti u dobi s burnim psihofizičkim i socijalnim razvojem, iznimno su podložni vanjskim utjecajima vršnjaka i društvene okoline, umanjenom autoritetu roditelja i nastavnika te su pogodan „predmet“ brojnih društvenih manipulacija. Kohezivna se ravnoteža obitelji narušava i potrebna je fleksibilnost u odnosima (promjena uloga i obiteljskih pravila) i vještina komunikacije kako bi se uspostavila pozitivna atmosfera u obitelji. U optimalnom funkcioniranju obitelji nužno je i uspostavljanje ravnoteže kako bi se prebrodile stresne i konfliktno situacije.

Jedan od osnovnih ciljeva istraživanja bio je upoznati i istražiti funkcioniranje obiteljske zajednice na temelju kojeg se procjenjuje i važnost pedagoških odgojnih postupaka za optimalan razvoj djece. Poznavanje rizičnih kao i zaštitnih čimbenika omogućuje stvaranje uvjeta za poticanje pozitivnih odnosa u obitelji te sprječavanje ili smanjivanje mogućih rizičnih i asocijalnih ponašanja. Pozitivni odnosi, obiteljska kohezija, prihvatljiva razina fleksibilnosti

i spremnost odgovora na nove situacije i promjene neki su od mogućih zaštitnih čimbenika u funkcioniranju obitelji i boljih odnosa.

2.2. Metoda i mjerni instrumenti

U istraživanju je rabljen konceptualni okvir za mjerenje obiteljskog sustava funkcioniranja u tri osnovne dimenzije – koheziji, fleksibilnosti, obliku i vještini komunikacije u obitelji (Circumplex Model of Marital and Family Systems, Olson i sur., 2003.). Model se pokazao ispravnim u mjerenju navedenih dimenzija mjernim instrumentima tipa „self-report“ (faces), a u opservacijskom mjerenju i u kliničkoj praksi inkorporiran je u instrumentarij za pripremu i obogaćivanje obiteljskog života te za tretman ponašanja u rizičnim obiteljima. Model je posebno osmišljen za istraživanje obitelji, klinička istraživanja, plan tretmana, evaluaciju učinaka obiteljske terapije (Olson, 2000.).

Analiza dosadašnjih istraživanja o važnim aspektima funkcioniranja obitelji u svijetu i u nas pokazala je da ispitivanje, odnosno procjene adolescenata pružaju točne, vjerodostojne i pronicljive informacije o obitelji te da su adolescenti vrlo realni procjenjivači obiteljskog stanja (Karavasilis i sur. 2003.; Lozović i sur. 1992. i dr.).

2.3. Uzorak

Populaciju ispitanika predstavljaju učenici 6. i 7. razreda osnovnih škola. U ispitivanju smo se služili uzorkom (veličine) 357 učenika (51.8% djevojčica i 48.2% dječaka) s 20 primarno selekcioniranih jedinica škola. Istraživanje se provodilo 2010. godine na području Primorsko-goranske i Ličko-senjske županije.

3. Rezultati i rasprava

3.1. Komunikacija u obitelji

Jedan od ciljeva istraživanja bio je ispitati komunikaciju roditelja i mladih adolescenata, što bi moglo upućivati na mogućnosti ispravljanja eventualno neprimjerenih postupaka i procesa. Na skali za ispitivanje komunikacije (vještina slušanja, govornih vještina, iskazivanja, jasnoće, poštovanja i međusobnog obzira) ispitanici su procjenjivali 9 čestica kao one koje se: 1 — uopće ne odnose na njih i roditelje; 2 — rijetko; 3 — ponekad; 4 — često; 5 — gotovo uvijek; 6 — uvijek. Rezultati deskriptivne statistike prikazani su u tablici 1.

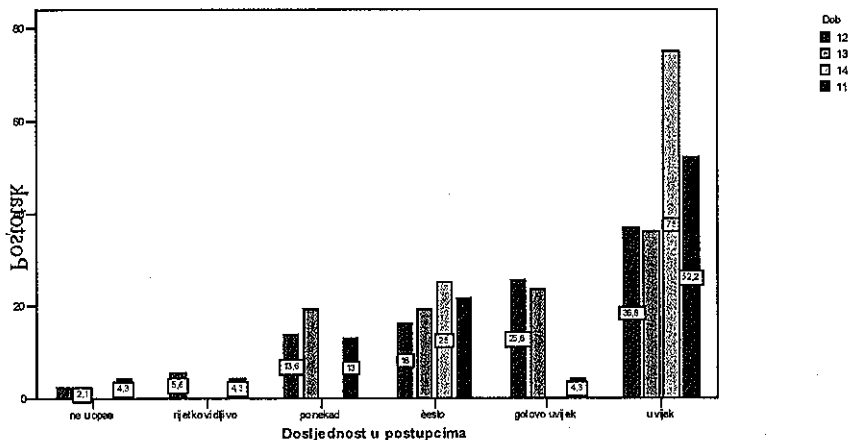
Tablica 1 — *Komunikacija između roditelja i djeteta — deskriptivna statistika*

Komunikacija	1	2	3	4	5	6	M	SD
1. Kada razgovaraš s roditeljima o svojim problemima, slušaju li te oni pozorno?	0,8	3,2	11,2	13,3	21,5	50,0	5,02	1,22
2. Jesu li empatični, misliš li da razumiju tvoje osjećaje (ili probleme)?	1,6	3,7	12,8	15,2	32,2	34,6	4,76	1,24
3. Je li ti dovoljno jasno kad u obitelji netko o tebi govori samo „sebi“, a kada o tebi govori „drugima“ (drugim osobama)?	9,3	8,0	20,3	23,5	21,3	17,6	3,92	1,51
4. obraćaju li ti se roditelji u govoru izravno sa svojim zahtjevima, mišljenjem, očekivanjima...?	1,9	3,5	10,8	18,9	25,1	39,9	4,81	1,26
5. Očituju li tvoji roditelji jasno svoja mišljenja, stavove, vrednote?	1,1	1,1	10,4	18,6	30,1	38,8	4,92	1,12
6. Jesu li tvoji roditelji jasni u iskazivanju svojih verbalnih poruka prema tebi?	1,6	1,6	10,6	14,9	32,2	39,1	4,92	1,17
7. Jesu li su učestalo nedosljedni u svojim verbalnim ili neverbalnim porukama?	20,1	15,2	22,2	20,9	11,8	9,9	3,19	1,6
8. Jesu li tvoji roditelji dosljedni u svojim postupcima prema tebi?	2,9	4,5	16,3	18,1	24,3	33,9	4,58	1,37
9. Poštuju li te tvoji roditelji i imaju li obzira prema tebi?	0	1,3	4,0	10,7	17,6	66,4	5,44	0,93

Rezultati su pokazali da je sedma čestica skale — (ne)dosljednost roditelja u verbalnim i neverbalnim porukama najniže procijenjena ($M=3.19$; $SD 1,58$) što može upozoriti na nedosljednost velikog broja roditelja u odašiljanju verbalnih i neverbalnih poruka i čestim situacijama u kojima adolescentu nije jasno što im roditelji zapravo žele poručiti. U takvim uvjetima gotovo je nerealno da adolescent može ispuniti (nejasna) očekivanja, a ovo vjerojatno kod roditelja potiče novo nezadovoljstvo, osjećaj da adolescent namjerno ne ispunjava očekivano, kao što može potaknuti i druga ponašanja koja između roditelja i djeteta stvaraju konflikte. U slučaju roditeljske nedosljednosti i nejasnoća u odašiljanju poruka moguće je pretpostaviti da će ih adolescent tumačiti na način koji to njemu u određenom trenutku najbolje odgovara. Osim mnogih posljedica koje prate roditeljsku nedosljednost, širok je prostor moguće manipulacije, kako

adolescenta prema roditeljima, tako i manipulacije usmjerene prema njemu od drugih osoba iz njegove okoline. Nejasnoća u komunikaciji uočava se i u trećoj čestici skale ($M=3.92$; $SD 1,51$) gdje velikom broju ispitanika ($N=134$; 37,5%) ostaje nejasno govore li roditelji o njima samo „sebi“ i kada o njima govore „drugim“ osobama, budući da im se u objema situacijama ne obraćaju neposredno. Vještine razgovora ne uključuju dimenziju „razgovor za sebe“, a dobiveni rezultati pokazuju da je uvježbavanje ove vještine bitan segment u radu i edukacijskim programima namijenjenim roditeljima (grafikon 1).

Grafikon 1 — (Ne)dosljednost roditelja u postupcima prema adolescentu

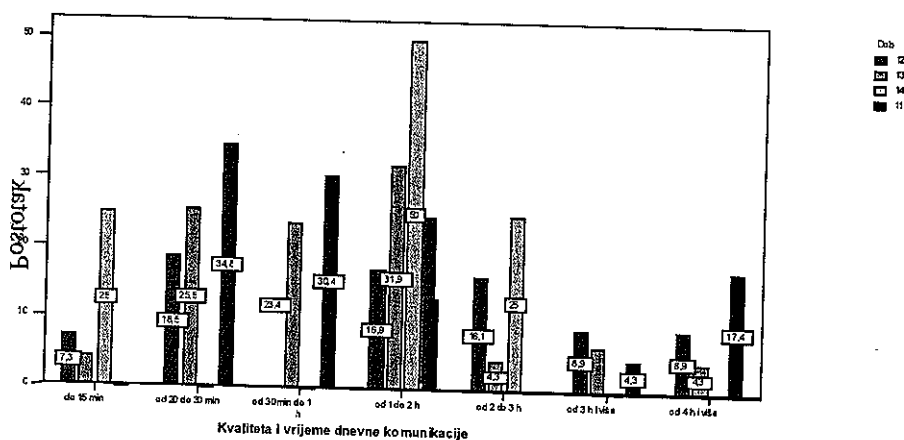
Promatrajući postotke, ne treba zanemariti odgovore ispitanika koji su i kroz ostale čestice navodili da ih njihovi roditelji ne slušaju pažljivo, uopće ne slušaju ili čine to rijetko ($N=54$; 15%), nisu empatični prema njima ($N=65$; 18%), u svojim postupcima nisu dosljedni ($N=84$; 23,5%) kao što i ne treba zanemariti odgovore ispitanika koji smatraju da ih njihovi roditelji ne poštuju i nemaju obzira prema njima ($N=19$; 5,3%). Velik broju ispitanika svjedoči o neprimjerenosti komunikaciji između njih i roditelja, stoga je potrebno ispitati razloge kako bi se ovim adolescentima i roditeljima pokušala pružiti primjereni profesionalni pomoć (informativna, savjetodavna, edukacijska i sl.) te izbjegle konfliktnu i kaotičnu situaciju.

Rezultati s obzirom na ispitanike koji su visoko procjenjivali čestice na skali komunikacije (visoka razina dosljedne komunikacije: empatija, poštovanje, dosljednost u verbalnim i neverbalnim porukama) upućuju na dvije ekstremne skupine ispitanika — one koji u obitelji nemaju očekivanu razinu pozitivne komunikacije i one koji su iskazali da je komunikacija s roditeljima visoko pozitivna.

Pozornost valja obratiti i na rezultate dobivene pitanjem o procjeni trajanja dnevne komunikacije s roditeljima — „Kako bi ti s obzirom na vremensko trajanje procijenio/la komunikaciju između tvojih roditelja i tebe? “: a) do 15 minuta, b) od 20 do 30 minuta, c) od 30 minuta do 1 sata, d) od 1 do 2 sata, f) od 3 sata i više, g) od 4 sata i više. Velik broj adolescenata, njih 47,6 posto (N=170) izjavljuje da dnevno u komunikaciji s roditeljima provedu najviše: do 15 minuta (N=32); od 20 do 30 minuta (N=79) i od 30 minuta do jedan sat (N=59). Činjenica je da kvantitetu nužno ne mora pratiti kvaliteta, međutim može se zaključiti da je riječ o vrlo „skučenu” vremenu u kojem je teško očekivati da se uspostave međusobno kvalitetni odnosi, odnosi povjerenja ili emocionalne bliskosti. U okolnostima tako smanjenog zajedničkog vremena, roditeljima je vjerojatno teško upoznati stvarne interese djeteta, stalno biti u korak s njegovim potrebama i problemima, upoznati vršnjake s kojima provodi vrijeme te je bitno ograničena mogućnost iskazivanja interesa i razgovora o temama koje adolescenta zanimaju i mogu mu biti od pomoći u boljem funkcioniranju, kako unutar obitelji, tako i u svojoj neposrednoj okolini (s vršnjacima, nastavnicima i drugim ljudima).

Pozornost skrećemo na dio ispitanika (9%; N=32) koji su naveli da se dnevni kontakti između njih i njihovih roditelja odvijaju samo do 15 minuta dnevno ili na ispitanike koji navode od 20 do 30 minuta dnevnog konteksta s roditeljima (22,2%, N=79) (grafikon 2).

Grafikon 2 — Dnevno vrijeme komunikacije koje roditelji posvećuju adolescentima

S obzirom na rezultate koje smo dobili na skali za ispitivanje komunikacije, smatramo da je velikom dijelu roditelja nužno prema stvarnim potrebama osmisliti i ponuditi programe individualne podrške radi poticanja bolje komunikacije i osvješćivanja činjenice da se i „najteži” problemi vrlo često rješavaju komunikacijom i međusobnom tolerancijom i razumijevanjem. Konačno, i mnogi se psihoterapijski pristupi u složenijim situacijama dobrim dijelom temelje na osnaživanju pozitivne komunikacije, uvježbavanju komunikacijskih vještina, pri čemu je i dimenzija slušanja druge osobe posebno bitna.

Kvaliteta komunikacije i sadržaj razgovora važniji su i od same kvantitete te u nastavku ovog rada interpretiramo rezultate koji se odnose na sadržaj razgovora između roditelja i djece.

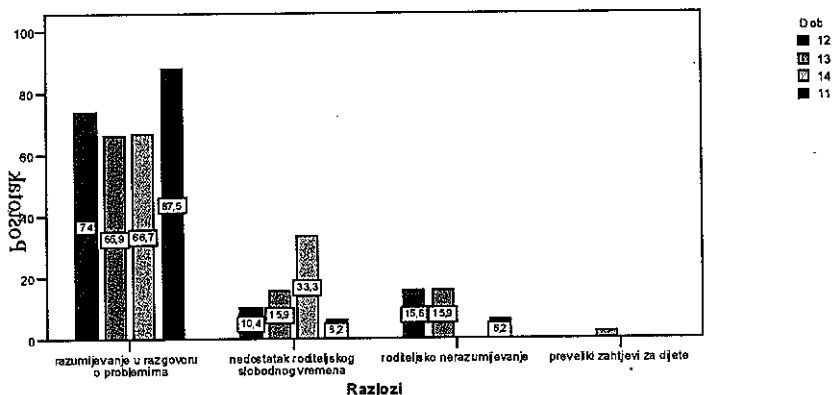
Pokušali smo konkretnije ispitati o čemu najčešće razgovaraju roditelji s djecom kada provode zajedničko vrijeme. S obzirom na „teme” razgovora, čini se da je komunikacija „standardno formalne” prirode: o uspjehu u školi (64,2%); o učenju (47,4%); ponašanju (35,9%); prijateljima i vršnjacima (27,8%); o drugim članovima obitelji (12,9%) i nekim drugim temama (o nogometu, kućnim ljubimcima, glazbi, igricama). Zanimljivo, niti jedan ispitanik, unatoč mogućnosti navođenja i više od jednog odgovora, nije naveo da roditelji potiču razgovor o zajedničkim problemima, planovima, niti o planovima adolescenta za budućnost, o nastavku obrazovanja, o posebnim interesima i sl. Smatramo da dobiveni rezultati mogu pomoći i roditeljima i nastavnicima da svoju pozornost usmjere na činjenice koje upućuju da bi adolescent, unatoč nekim specifičnostima razvojne dobi, primjerice buntovništvu, priklonjenosti vršnjacima i sl., prihvatio komunikaciju ipak očekujući da roditelji ne posežu za uvriježenim ispričama i opravdavanju „odgojne abdikacije” („kronični” nedostatak vremena, prezaposlenost i sl.), što kod adolescenta može potaknuti razmišljanje kako nisu „vrijedni truda, vremena i pažnje svojih roditelja”. Iako mal broj ispitanika nije zadovoljan odnosom i komunikacijom (uopće nije zadovoljno 1,3%; rijetko je kad zadovoljno njih 3,2%; povremeno 9,6%; sveukupno N=53 ispitanika, 14,8%), smatramo da nezadovoljavajuće obiteljske prilike nije dovoljno promatrati kroz statističke brojeke nego kroz posljedice koje takvi odnosi mogu imati na ličnost adolescenta i njegovo funkcioniranje.

Budući da su potrebe za ljubavlju, empatijom, pažnjom, razgovorom i slušanjem osnovne ljudske potrebe više razine (Maslowljeva teorija ljudskih potreba), polazeći od rezultata koje smo dobili našim istraživanjem, postoji rizik da velik broj adolescenata svoje potrebe pokuša zadovoljiti i u skupinama koje mogu zloupotrijebiti njihovo povjerenje ili trenutačne potrebe i probleme. Uz opću sliku o tome kako ispitanici opisuju komunikaciju u obitelji, istraživačka pozornost usmjerila se i na ispitivanje zadovoljstva odnosom i komunikacijom u obitelji (tablica 2).

Tablica 2 — *Zadovoljstvo komunikacijom u obitelji*

Jesi li zadovoljan komunikacijom između tvojih roditelja i tebe?	Frekvencija	Postoci
1. u potpunosti	272	72,3
2. samo djelomično	50	13,3
3. povremeno	36	9,6
4. rijetko	12	3,2
5. nisam uopće	5	1,3
ukupno	375	99,7
bez odgovora	1	,3
ukupno	376	100,0

Unatoč ekstremnim rezultatima na skali komunikacije (niska i vrlo visoka razina) u velikom su broju ispitanici ($N=27$; 272,3%) zadovoljni odnosom i komunikacijom u svojoj obitelji. Promatrano s aspekta razvojne dobi ispitanika i želje da budu što više „neovisni“ o svojim roditeljima, ovakav je rezultat gotovo i očekivan. Adolescenti su često zadovoljni činjenicom da ih „nitko ništa ne pita“ i „da ih nitko ni u čemu ne nadzire i kontrolira“. Razlozi zadovoljstva koje su ovi ispitanici navodili jesu pokazivanje razumijevanja roditelja u razgovoru o nekim njihovim problemima. Ovaj podatak donekle potkrepljuje moguću pretpostavku da adolescent cijeni i kraće vrijeme koje mu roditelji posvete. Kao glavne razloge nezadovoljstva navode: nedostatak slobodnog vremena roditelja, nerazumijevanje roditelja ili, prema mišljenju adolescenata, preveliki zahtjevi koje roditelji pred njih postavljaju (grafikon 3).

Grafikon 3 — *Razlozi (ne)zadovoljstva adolescenata u komunikaciji s roditeljima*

3.2. Obiteljska kohezija

Rezultati na skali za ispitivanje kohezije (specifične čestice skale: emocionalna povezanost, obiteljska uključenost, obiteljski odnosi, odnosi roditelj — dijete, unutarne granice-vrijeme, emocionalni i fizički prostor) prikazani su u tablici 3. Ispitanici su čestice ove skale procjenjivali od: 1 — uopće se ne odnosi na mene, 2 — nedostavno, 3 — ograničeno, 4 — povremeno, 5 — ponekad, 6 — dobro, 7 — visoko, 8 — naglašeno, 9 — vrlo visoko, 10 — u potpunosti (tablica 3).

Tablica 3 — Obiteljska kohezija

Kohezija	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	M	SD
Jesu li odnosi u tvojoj obitelji međusobno povezani?	0,8	0,5	2,1	2,4	5,3	12,2	9,3	12,8	21,0	33,5	8,09	2,028
Kakvom bi procijenio međusobnu obiteljsku odanost?	0,8	0,3	1,3	2,9	4,3	13,9	12,6	14,7	23,5	25,7	7,96	1,906
Kako bi procijenio uključenost/ sudjelovanje i interakciju među članovima obitelji?	1,1	0,5	2,4	3,7	10,1	13,8	12,8	14,9	19,9	20,7	7,53	2,078
Kako bi procijenio međusobne odnose, postupke među roditeljima?	0,5	0,8	1,6	2,9	2,7	16,4	11,0	13,1	22,5	28,4	7,99	1,95
Kakvom bi procijenio povezanost između roditelja i tebe?	0,5	,5	1,6	1,9	2,1	11,7	6,4	12,0	27,4	35,9	8,41	1,851
Provodiš li sa svojim roditeljima dovoljno vremena?	1,1	2,7	2,7	3,7	8,8	9,3	9,3	9,3	20,5	32,7	7,8	2,342
Rabi li se u tvojoj obitelji zajednički prostor boravka, razgovora, rješavanja problema?	5,6	1,3	2,4	6,1	7,2	4,8	8,8	12,6	18,2	32,9	7,6	2,665

Kao i pri ispitivanju dimenzije komunikacije te rezultata o obiteljskoj koheziji, razvidne su dvije krajnosti. Na jednoj su strani adolescenti čiji odgovori upućuju na vrlo nisku obiteljsku koheziju i razdvojenost te pripadaju skupini mogućeg problematičnog razvoja, a na drugom kraju uočava se ekstremna „doza“ od visoke emocionalne bliskosti i odanosti članova obitelji do vrlo visoke razine kohezije (umreženosti). Kod „umreženih“ obitelji previše je suglasnosti, a premalo neovisnosti i individualizacije. Visoki rezultati emocionalne povezanosti upućuju na mogući otežani razvoj neovisnosti osobe, a niski rezultati na moguće kaotične

odnose u obitelji. S obzirom na rezultate, moguće je govoriti i o „centripetalnim“ obiteljima koje imaju tendenciju da su „vrlo teške“ pri emancipiranju djeteta kao i o „centrifugalnim“ obiteljima koje pokušavaju to učiniti i prije nego što je dijete kao pojedinac (potpuno) spremno. Beavers i Hampson (2000.) preuranjeno „izbacivanje“ djeteta smatraju rizičnim, budući da se u djece mnogo više pojavljuje anksioznost i depresija. Polazeći s humano razvojnih stajališta, realno je očekivati da obje skupine ispitanika i roditelja budu uključene u programe pedagoške i druge vrste edukacijske i savjetodavne pomoći radi izbjegavanja ili barem smanjivanja rizika kojima su ove skupine izložene.

Kako bi se utvrdilo postoje li razlike prema spolu na instrumentu komunikacije i kohezije, primijenjen je t-test. Razlika je dobivena na četirima varijablama, pri čemu djevojčice iskazuju veće slaganje na navedenim varijablama u odnosu na dječake (tablica 4).

Tablica 4 — *T-test razlika prema spolu na instrumentu komunikacije i kohezije*

	t	df	p	M	SD
Slušanje 1. Pozorno slušanje roditelja	2,795	374	,005	5,18	1,164
				4,83	1,267
Jasnoća 3. Jasnoća kad se govori samo sebi i drugima	2,588	373	,010	4,11	1,428
				3,71	1,576
Iskazivanje 6. Jasnoća iskazivanja verbalnih poruka	3,142	338,879	,002	5,10	1,040
				4,72	1,269
Interakcija 16. Interakcija među članovima	2,252	337,173	,025	7,76	1,855
				7,27	2,284

Na instrumentu komunikacije i kohezije primijenjena je analiza varijance kako bi se ispitalo postoje li razlike s obzirom na varijablu životne dobi ispitanika (od 11. do 14. godine). Razlika je dobivena na dvjema varijablama (kvaliteta i vrijeme dnevne komunikacije; interakcija među članovima obitelji), pritom ispitanici u dobi od 12 godina iskazuju veće slaganje nego ispitanici u dobi od 11 godina. Razlika između ostalih grupa nema (tablica 5).

Tablica 5 — *Razlike s obzirom na životnu dob ispitanika*

	grupa	M	SD	F	df, df	p	Razlike među grupama
Komunikacija 10. Kvaliteta i vrijeme dnevne komunikacije	11	3,23	1,512	2,781	3,370	0,041	2 > 1
	12	3,77	1,635				
	13	3,44	1,413				
	14	3,50	1,732				
Interakcija 16. Interakcija među članovima	11	6,99	2,243	3,139	3,372	0,025	2 > 1
	12	7,71	2,027				
	13	7,67	1,802				
	14	8,50	2,380				

Faktorska analiza pod komponentnim modelom ekstrahirala je tri faktora koji su kao statistički značajni zadržani uz GK kriterij ograničenja ekstrakcije faktora (veći od 1)¹. Bazična solucija transformirana je u ortogonalnu varimax² poziciju, a dobiveni faktori tumače 50,2 posto ukupne varijance. Prvi faktor tumači 33,4 posto, drugi faktor tumači 9,7 posto, a treći tumači 7,1 posto ukupne varijance.

Rezultati varimax transformacije komponentne analize, primijenjene na 15³ tvrdnji kojima se mjerila komunikacija i obiteljska kohezija, izneseni su u tablici 6.

¹ Kako je Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test iznosio 0,895, a Bartlettov test sfericiteta statistički je značajan na nivou od $p < 0.001$, zadovoljeni su osnovni preduvjeti pa je bilo moguće nastaviti s faktorskom analizom.

² Varimax solucija upotrijebljena je kako bi se izbjegla eventualna pojava supresije u multiploj regresijskoj analizi (Čulig, 2005.).

³ U konačni faktorski model nije ušla varijabla „jesu li učestalo nedosljedni u svojim verbalnim ili neverbalnim porukama“, jer se pokazalo da je ta varijabla faktor „za sebe“.

Tablica 6 — *Varimaks transformacija — komunikacija i obiteljska kohezija*

	Faktori		
	f01_ kohez.	f02_ razum.2	3 f03_ dosljed.
Interakcija 16. Interakcija među članovima	,758		
Povezanost 18. Povezanost između roditelja i djeteta	,755	,350	
Povezanost 14. Povezanost odnosa u obitelji	,713		
Roditelji 17. Odnosi među roditeljima	,696		
Lojalnost 15. Procjena obiteljske odanosti	,693		
Vrijeme 19. Provođenje dovoljno vremena s roditeljima	,637	,384	
Empatičnost 2. Razumijevanje osjećaja		,814	
Slušanje 1. Pozorno slušanje roditelja		,674	
Poštovanje 9. Poštovanje roditelja prema djeci i obzirnost	,380	,592	
Zajednički prostor 20. Korištenje zajedničkim prostorom boravka		,565	
Direktnost 4. Izravno obraćanje roditelja			,658
Dosljednost 8. Dosljednost u postupcima			,610
Jasnoća 3. Jasnoća kad se govori samo sebi i drugima			,590
Mišljenja 5. Jasno očitovanje mišljenja roditelja		,341	,493
Iskazivanje 6. Jasnoća iskazivanja verbalnih poruka			,465

Prvi faktor čini šest varijabli kohezije čije su saturacije visoke. U drugom faktoru sadržane su varijable koje se odnose na razumijevanje, slušanje i poštovanje. Naglašena je i važnost korištenja zajedničkim prostorijama, kao jednog pokazatelja zajedništva. Gotovo postaje pravilo, ako to ekonomske mogućnosti na bilo koji način dopuštaju (obročna plaćanja, krediti, pozajmice i sl.), da svaki član obitelji prilagođava samo sebi prostor u koji drugi članovi gotovo i nemaju pristup. Nekadašnje dnevne boravke kao središta obiteljskog dnevnog okupljanja zamjenjuju „individualni intimni prostori” opremljeni televizijskim prijarnikom, računalom, mobilnim uređajima, pa čak i zalihama suhe hrane i flaširanih pića kako bi se izbjegao svaki kontakt s drugim osobama iz obitelji. Treći faktor naglašava dosljednost u postupcima roditelja i jasnoću komunikacije.

Primijenjena je i multivarijanta regresijske analize da se odgovori na pitanje je li dobivena struktura stavova percipirane obiteljske komunikacije

i kohezije prediktor na varijabli zadovoljstva komunikacijom između djece i roditelja, koji je mjeran tvrdnjom: *Jesi li zadovoljan komunikacijom između tvojih roditelja i tebe.*

U analizu su ušle prethodno interpretirane dimenzije f01_kohezija, f02_razumijevanje i f03_dosljednost kao prediktorske varijable, a zadovoljstvo komunikacijom prediktorska je varijabla (tablica 7).

Tablica 7 — Multipla regresija f01_kohezija, f02_razumijevanje i f03_dosljednost (prediktori) i zadovoljstvo komunikacijom (kriterij)

R ² =,355	Standardizirani beta ponderi	p	Korelacija	
			Direktna	Parcijalna
(Constant)		0.000		
f01_kohez.	-,425	.000	-,425	-,467
f02_razum.	-,417	.000	-,418	-,461
f03_dosljed.	,017	.406	,017	,022

Rezultati multiple regresijske analize svjedoče o tomu da postoji statistički značajna povezanost između kohezije i razumijevanja i slušanja ($R=0,596$; $F(3,357)=65,619$; $p<0,001$), a faktor dosljednosti i jasnoće nije se pokazao značajnim prediktorom. Prediktori tumače 35,5 posto varijance kriterija.

4. Zaključna rasprava

Rezultati multidisciplinarnih istraživanja pokazuju da međusobna povezanost, potpora, pozitivna obiteljska atmosfera, način i razina komunikacije u obitelji i širem društvenom okruženju mogu poticati, ali i osporavati te ograničavati razvoj личности. Odnosi uspostavljeni u obitelji utječu na razvoj djeteta i prenose se kao model ponašanja cijelog života. U kontekstu današnjeg promijenjenog psiho-socijalnog mikro i makrosustava, nužno je osnaživanje obiteljskih odnosa, programa podrške u razvijanju roditeljskih kompetencija; poboljšanje fizičke i psihičke dobrobiti djece i obitelji, poticanje pozitivnih raspoloženja i emocija, samopercepcije, autonomije osobnosti i promicanje pozitivnih socijalnih ponašanja. Za ostvarivanje cilja nužno je sustavno i kontinuirano provoditi multidisciplinarna istraživanja. Tek na temelju sustavnih istraživanja, evaluiranih programa i akcija rada svih sudionika odgojne prakse (djece, roditelja, odgojitelja, učitelja, vršnjaka itd.), možemo odgovoriti na ključna pitanja odnosa u obitelji i društvu.

Istraživanja obitelji, koja su se provodila tijekom 20. stoljeća uglavnom su usredotočena na obitelji s problemima i na pitanje zbog čega obitelj ne uspijeva ispuniti svoje funkcije, a vrlo je malo pristupa koji se bave obiteljima koje dobro funkcioniraju i koji bi pomogli da se nađe odgovor na pitanje kako obitelji učiniti uspješnijima. Istraživanje obiteljske kohezije i komunikacije te spoznaje koje iz ovog istraživanja slijede, idu u prilog podršci i pozitivnim nastojanjima da se osnaži suvremena obitelj i život u obitelji učini humanijim. Ponekad s obzirom na odnose u obitelji, posebice komunikaciju i koheziju, čini se kao da su djeca „izgubila svoje mjesto u obitelji“.

Rezultati istraživanja u kojem su ispitivane temeljne dimenzije Olsonova modela upozoravaju s jedne strane na neke tradicionalne odnose, a s druge strane na različite dimenzije funkcioniranja obitelji, koje upućuju na moguću rigidnost i kaotičnost. Nalazimo raspršenost rezultata i grupiranje unutar nekih distinktivnih kategorija. S obzirom na kohezivnost obitelji, visoko je izražena pretjerana povezanost i ovisnost („umreženi“, „zapleteni u obitelj“) kao i visoko izražena odanost članova obitelji. Nađena visoka razina na nivou kohezivnosti upućuje na razvijanje ovisničkih, zatvorenih i manje istraživačkih tendencija djece u razvoju kao pogodno tlo za manipulaciju okoline. Ilustrativne primjere takve manipulacije nalazimo u svakodnevnoj praksi.

Rezultati upućuju i na neuravnotežene obiteljske odnose — ekstremno visoku i krajnje nisku povezanost na skali obiteljske kohezivnosti. Visoki rezultati na emocionalnoj povezanosti mogu upozoravati na otežan razvoj buduće neovisnosti pojedinca, a niska povezanost na moguće kaotične odnose u obitelji. Kaotični odnosi čine život u mnogim obiteljima stresnim i konfliktnim. S obzirom na moguće posljedice, možemo govoriti i o rizičnim obiteljima. Cilj našeg istraživanja nije bio ulaženje u uzročnost odnosa nego identificirati obiteljsku praksu koja na skali kohezivnosti pokazuje da velik broj adolescenata i roditelja treba preventivne i intervencijske aktivnosti kako bi uspostavili bolju ravnotežu u međusobnim odnosima te koje bi mogle pridonijeti optimalnom funkcioniranju obitelji.

I na skali za ispitivanje komunikacije roditelj – dijete pokazuju se također dvije ekstremne skupine ispitanika. Na jednoj strani nalaze se ispitanici čiji odgovori svjedoče o neprimjerenoj komunikaciji u obitelji (nedosljednost, nejasnoća verbalnih i neverbalnih poruka, kratka razdoblja međusobnih kontakata, sadržajno formalna komunikacija i dr.) što bi kod djece moglo ostaviti dojam da nisu „vrijedni roditeljeva truda i vremena“ kao i osjećaj zbunjenosti i nesigurnosti u svoje postupke ako su izloženi nejasnim porukama roditelja. Na suprotnom kraju skale za ispitivanje komunikacije, nalaze se ispitanici koji sa svojim roditeljima komuniciraju na visokoj razini što je jedna od pretpostavki koja pridonosi i visokim rezultatima o kohezivnosti.

U skladu sa znanstvenim spoznajama i općim sistemskim modelima iz područja obitelji, uočava se pojam uspostavljanja i narušavanja ravnoteže obiteljskih odnosa uz pretpostavku da se članovi obitelji prilagođavaju stabilnim repetitivnim sklopovima ponašanja koji su predvidivi pa sustav funkcioniranja zadržava stabilnost. Konceptualizacija pojma promjene u obiteljskom funkcioniranju dovodi do strukturalne tranzicije u brojnim dimenzijama ponašanja. Ovo je dinamički pristup koji polazi od promjena unutar pojedinca, što uključuje mogućnost utjecaja kroz različite intervencijske aktivnosti i edukacijske programe radi poticanja razvoja pozitivnih odnosa i rješavanja nekih neprimjerenih situacija, primjerice rizičnog ponašanja, konflikata, stresora. Poznavanje rizičnih kao i zaštitnih čimbenika omogućuje stvaranje uvjeta za poticanje pozitivnih odnosa u obitelji te sprječavanje ili smanjivanje mogućih rizičnih i asocijalnih ponašanja. Pozitivni odnosi, obiteljska kohezija, prihvatljiva razina fleksibilnosti i spremnosti odgovora na nove situacije i promjene neki su od mogućih zaštitnih čimbenika u funkcioniranju obitelji i boljih međusobnih odnosa.

Istraživanje koje smo proveli, unatoč već rasprostranjenoj primjeni u svijetu, u nas predstavlja nagovještaj usklađenog istraživačkog rada s pedagoškom praksom. Ispitivanje predstavlja jedan od novijih pristupa u izučavanju složenosti obiteljskih odnosa. Vjerujemo da dobiveni rezultati proizašli iz znanstvene studije „Pedagoški aspekti odnosa u obitelji“ (Zloković, 2007. – 2012.) pridonose pedagoškoj znanosti kao i praksi, a upućuju i na zaključak o potrebi longitudinalne primjene modela u utvrđivanju razlika u vremenskim serijama.

Literatura

1. Beavers, W.R., Hampson, R. (2000.): The Beavers Systems Model of Family Functioning. *Journal of Family Therapy* 22 (2): 128-143.
2. Bernstein, A. (1990.): *Die Patchworkfamilie. Wenn Vater oder Mutter in neuen Ehen Weitere Kinder bekommen*, Stuttgart: Kreuz.
3. Bronfenbrenner, U. (1986.): Ecology of the Family as a context for Human Development: Research Perspectives. *Developmental Psychology* 22 (6): 723-742.
4. Elkind, D. (1995.): The family in the postmodern world. *National Forum* 75 (3): 24.
5. Gorall, D.M., Tiesel, J., Olson, D.H. (2006.): *FACES IV: Development and Validation*, Minnesota: University of Minnesota.
6. Haralambos, M., Heald, R. (1994.): *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
7. Janković, J. (2008.): *Obitelj u fokusu*, Zagreb: Etcetera.
8. Karavasilis, L., Doyle, A.B., Markiewitz, D. (2003.): Associations Between Parenting Style and Attachment to Mother in Middle Childhood and Adolescence. *International Journal of Behavioral Development* 27 (1)153-164.

9. Lozović, N., Knežević, G., Mitić, M., Berger, J. (1992.): Mogućnosti upitničkog ispitivanja dimenzija porodičnog funkcionisanja. Institut za psihološka istraživanja. *Psihološka istraživanja* 5 (1) 63-84.
10. Ljubetić, M. (2007.): *Biti kompetentan roditelj*, Zagreb: Mali profesor.
11. McGoldrick, M., Carter, B. (2003.): *The Family Life Cycle*, u: Walsh, F. (ur.), *Normal Family Processes*, NY: Guilford, 334.
12. Mickel, E. (1994.): *Family therapy*, North Carolina: Chapel Hill, New View Publications.
13. Milić, A. (2001.): *Sociologija porodice*, Beograd: Čigoja štampa.
14. Milić, A. (2010.). *Porodica i izazovi globalne transformacije*, u: Milić, A. i sur. (ur.), *Vreme i porodica, Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*, Beograd: Čigoja štampa, Insitut za sociološka istraživanja, str. 13-32.
15. Olson, D.H. (1986.): Circumplex Model VII: Validation Studies and FACES III. *Family Processes* 25 (2): 337-351.
16. Olson, D.H. (1991.): *Three dimensional (3-D) Circumplex Model*, ST.Paul, MN: Family Social Science, University of Minnesota.
17. Olson, D.H., DeFrain, J. (1994.): *Marriage and Family. Diversity and Strengths*, Mountain View, CA: Mayfield.
18. Olson, D.H. (2000.): Circumplex Model of Marital and Family Systems, *Journal of Family Therapy* 22 (2):144-167..
19. Olson, D.H., Gorall, D.M. (2003.): Circumplex Model of Marital and Family Systems, u: Walsh, F. (ur), *Normal Family Processes* (3): 514-547.
20. Olson, D.H., Gorall, D.M. (2006.): *FACES IV & the Circumplex Model*, Minnesota: University of Minnesota.
21. Pašalić-Kreso, A. (2004.): *Koordinate obiteljskog odgoja*, Sarajevo: Jež.
22. Rosić, V., Zloković, J. (2002.): *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*, Rijeka: Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.
23. Rotenberg, A., The Modern Family in Comparison With Family in the 19th Century (2001.): (<http://planetpapers.com/Assets/3959.php>) (2.05.2012.).
24. Stacey, J. (1993.): Good Riddance to "the Family": A Response to David Popenoe. *Journal of Marriage and the Family* 55: 545-547.
25. Zabriskie, R.B., McCormick, B.P. (2001.): The Influences of Family Leisure Patterns on Perception of Family Functioning, Family Relations. *Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies* 50 (3): 66-74.
26. Zloković, J. (2007.): *Suvremene obitelji između tradicionalnih i virtualnih odnosa*, u: Previšić, V.; Šoljan, N. N.; Hrvatić, N. (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb : Hrvatsko pedagoški društvo, str.761-770.
27. Zloković, J., Nenadić-Bilan, D. (2012.): Neke odrednice zadovoljstva u obnašanju roditeljske uloge u odnosu na odabir odgojnih postupaka — Istraživanje pedagoških aspekata odnosa u obitelji. *Školski vjesnik* 61 (1-2): 191-210.
28. Zuković, S. (2012.): *Porodica kao sistem — funkcionalnost i resursi osnaživanja*, Novi Sad: Pedagoško društvo Vojvodine.

Jasminka Zloković*

La coesione familiare e la comunicazione positiva in funzione del rafforzamento della famiglia contemporanea

Contributo alla ricerca degli aspetti pedagogici dei rapporti intra - familiari

UDC 159.913-055.5/7

Articolo scientifico originale

Ricevuto: 24.6.2012.

Accettato per la stampa: 20.8.2012.

Riassunto: *Adolescenti nel periodo di violenti cambiamenti psicofisici e sociali sono estremamente soggetti alle influenze esterne (i coetanei e il contesto sociale) mentre l'autorità dei genitori e degli insegnanti è ridotta. Sono dunque delle potenziali vittime delle numerose manipolazioni sociali. L'equilibrio coesivo della famiglia viene intaccato ed è necessaria la flessibilità nei rapporti e nella comunicazione di modo da ristabilire l'atmosfera positiva in famiglia. Nel funzionamento ottimale della famiglia è necessario introdurre l'equilibrio per poter superare le situazioni di stress e di conflitto. I risultati delle indagini multidisciplinari hanno evidenziato che la connessione reciproca, il sostegno, l'atmosfera familiare positiva, il modo e il livello di comunicazione in famiglia e nel ambiente sociale circostante posso stimolare ma anche frenare lo sviluppo della personalità. Nella ricerca che abbiamo condotto nel corso del 2010 su un campione di 357 adolescenti (primo e secondo anno della scuola media inferiore) e su 20 unità primarie selezionate (scuole medie) è stata impiegata la cornice concettuale per la misurazione del sistema di funzionamento familiare - Circumplex Model of Marital and Family Systems, Olson, Gorrall et al., 2003) e tre parametri di base – coesione, flessibilità, forma e abilità nella comunicazione in famiglia.*

I risultati mostrano i rapporti familiari squilibrati – una coesione estremamente alta e una coesione eccessivamente bassa sulla scala della coesione familiare. I risultati troppo alti nella coesione emozionale possono indicare uno sviluppo difficoltoso della futura indipendenza dell'individuo mentre la coesione troppo bassa è indicatrice di rapporti caotici in famiglia. Anche sulla scala che misura la comunicazione tra genitori e figli sono presenti due grupazioni estreme di intervistati. Da una parte troviamo gli intervistati le cui risposte rivelano una comunicazione inadeguata in famiglia e dall'altra gli intervistati che con i propri genitori comunicano ad alto livello il che è una delle premesse della coesione in famiglia.

I risultati ottenuti contribuiscono alla scienza pedagogica e specie alla pedagogia familiare come anche alla pratica e incoraggiano l'impiego longitudinale dei modelli

con lo scopo di individuare le differenze nelle serie temporali. L'intervista rappresenta un approccio più nuovo nello studio della complessità dei rapporti familiari.

Parole chiave: rapporti familiari, coesione, comunicazione, funzionamento familiare, famiglie e bambini a rischio, rafforzamento della famiglia.

* prof. dr. sc. Jasminka
Zloković
Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju
jzlokovic@ffri.hr

* Jasminka Zlokovic, Full
Professor
University of Rijeka
Faculty of Philosophy
Department of Pedagogy
jzlokovic@ffri.hr

* prof. dr. sc. Jasminka
Zloković
Università degli Studi di Rijeka
Facoltà di Lettere e Filosofia
Dipartimento di pedagogia
jzlokovic@ffri.hr